

ОСНОВНІ КОНСТИТУЦІЙНІ НОВЕЛИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ: ЧИ ВСЕ ТАК ДОБРЕ?

Володимир ПОСПОЛІТАК,
завідувач кафедри
гуманітарного розвитку
ПВНЗ “Міжнародний інститут
менеджменту”,
кандидат юридичних наук,
доцент

**Роксолана
ХАНИК-ПОСПОЛІТАК**,
завідувач кафедри
приватного права
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”,
кандидат юридичних наук,
доцент

Держава зробила важливий крок у напрямі підвищення довіри до судової системи та покращення судочинства в цілому. Чергові зміни до Конституції України, ухвалені 2 червня 2016р., та прийняття у новій редакції Закону “Про судоустрій та статус суддів” оцінюють у суспільстві по-різному, однак намагання “прибрати” наявні проблеми можна оцінювати позитивно.

Отже, які ж основні зміни відбулись або мають відбутися відповідно до конституційних змін 2016р.?

У ст.124 можна побачити наступні новели.

Перша новела, на яку чомусь не звертають увагу, аналізуючи зміст реформи, *це можливість у законах визначати обов’язковий досудовий порядок врегулювання спорів*. В історичній ретроспективі як обов’язкове досудове врегулювання спору трактувалися положення статей 5-11 Розділу II “Досудове врегулювання господарських спорів” Господарського процесуального кодексу України 1991р.

Закріплення цього положення означає відхід від позиції, викладеної у рішенні Конституційного Суду ще у 2002р. У резолютивній частині рішення прямо вказувалося, що навіть у законі не може бути обмежено право особи звертатися до суду за вирішенням спору¹. Це рішення ґрунтувалося на тлумаченні ст.124 Конституції у редакції 1996р. Безумовно, суди переважані справами, необхідність створення дієвої та ефективної системи альтернативного вирішення спорів в Україні є вкрай необхідною. Однак, у цьому випадку йдеться не про можливе альтернативне

вирішення спорів, а про **обов’язкове** досудове врегулювання спору у випадках, визначених законом. А це дещо різні підходи.

Обмеження у праві особи одразу звернутися до суду неоднозначно сприймається з точки зору ст.6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Також ця норма ст.124 не узгоджена зі ст.55 Конституції України, якою закріплено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Як зазначено в одному з науково-практичних коментарів до Конституції: “У достатньо розвинутій і розгалуженій сфері захисту прав і свобод людини, ст.55 Конституції України є стрижневою. Частина перша ст.55 закріплює право на судовий захист, яке в міжнародній практиці отримало назву “право на суд”, або “право на правосуддя”². Так, “право на суд” та “право на доступ”, закріплені у ст.6 Конвенції, не є абсолютними, але ці права можуть бути обмежені лише таким способом та такою мірою, що не порушують зміст цих прав³. Проти запровадження досудового врегулювання спору виступав Вищий господарський суд України⁴. Поки випадків обов’язкового досудового врегулювання спорів законами не

¹ Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю Торговий Дім “Кампус Коттон клуб” щодо офіційного тлумачення положення ч.2 ст.124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) №15 від 9 липня 2002р. – Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України, <http://www.ccu.gov.ua/docs/464>.

² Конституція України. Науково-практичний коментар. – Харків, 2011, <https://coolib.com/b/340418/read#t56>.

³ Див., наприклад, *Philis v. Greece* (Філіс), §59; *De Geouffre de la Pradelle v. France* (Де Жуфр де ла Прадель проти Франції), §28; *Stanev v. Bulgaria* (Станев проти Болгарії), §229. Посібник зі ст.6. Право на справедливий суд (цивільна частина). – Рада Європи, Європейський Суд з прав людини, 2013, с.14.

⁴ ВГСУ проти обов’язкового досудового врегулювання спорів. – Закон і Бізнес, 2 червня 2015р., http://zib.com.ua/ua/116613-vgsu_proti_obovyazkovogo_dosudovogo_vregulyuvannya_sporiv.html.

передбачено. Вважасмо, що в Конституції України доцільно передбачати можливість досудового врегулювання спорів, передавши процедурні питання на врегулювання законом. Робити досудове врегулювання обов'язковим, на нашу думку, було не варто. Сторонам спору слід довіряти. Вони самі спроможні вирішити питання застосування чи не застосування досудового врегулювання спору. Це їх час йде на вирішення спору та їх права та інтереси порушені, тому доцільно було б залишити саме їм право вирішувати, як долати проблему. Тим більше, що за звернення до суду сторони платять судовий збір, який повністю чи частково компенсує затрати держави на вирішення спору.

Наступна новела, на нашу думку, є більше редакційною, “косметичною”: вилучення з судових процесів народних засідателів як учасників, через яких народ міг брати безпосередню участь у здійсненні правосуддя. Наявність такого інституту, як “народні засідателі”, в Конституції України до 2016р. була свого роду даниною радянським традиціям.

Варто вказати, що на цей час участь присяжних у судовому процесі часто є формальною, на відміну від західних моделей журі присяжних, від думки яких може залежати доля людини. Участь журі присяжних більш характерна для кримінального провадження, а не інших видів судочинства. Для України – характерним є участь присяжних і в інших видах провадження, що підтверджується ч.5 ст.124 Конституції. До останнього часу це були деякі справи окремого провадження в цивільному процесі. Проаналізувавши проекти трьох нових редакцій процесуальних кодексів, прийнятих 3 жовтня 2017р., можна стверджувати: ситуація не змінилася. Випадки участі присяжних у господарських та адміністративних справах не передбачені. У цивільному процесі перелік справ і вид провадження, де братимуть участь присяжні, залишився без змін.

На нашу думку, присяжні можуть брати участь у всіх видах процесу, що відповідає ч.5 ст.124 Конституції. Тому доцільно подумати над запровадженням цього інституту до господарського та адміністративного судочинства. Проте, їх участь повинна мати конкретну мету, зокрема необхідну у відносинах, що мають значне суспільне значення або потребують контролю суспільства за правосуддям. Виходити треба саме з цих аспектів, а не механічно впроваджувати інститут присяжних до процесуальних відносин.

Зміни до Конституції, закріплені у ч.6 ст.124, відкривають шлях до ратифікації Україною Римського статуту міжнародного кримінального суду, підписаного ще 20 січня 2000р. Конституційний Суд України 11 липня 2001р. у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про

Римський Статут)⁵ такого змісту: “Визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000р., який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими “Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції””.

Сподіваємося, що після внесення змін до ст.124 Конституції, ратифікація Верховною Радою цього документа не забариться, а після цього відбудеться передача відповідної ноти МЗС України країні-депозитарію. В умовах “гібридної війни”, можливість України долучитися до цієї системи правосуддя дозволить судити воєнних злочинців, які беруть участь у конфлікті на Донбасі та сприяли анексії Криму.

Наступні істотні новели, закріплені у ст.125 Конституції і потім розвинуті в положеннях Закону “Про судоустрій та статус суддів”, *стосуються системи судоустрою в Україні*.

Знову Верховному Суду повернуто статус найвищого суду в системі судоустрою України. Натомість ліквідовуються три вищі спеціалізовані суди – цивільний та кримінальний, господарський, адміністративний. Тобто зникає проміжна ланка між апеляційними та Верховним Судом. І тим самим прибирається “подвійна касація” у всіх видах судочинства. Наявність чіткої трьохланкової судової системи є характерним, напевно, для усіх демократичних держав світу. Таку новелу слід сприйняти позитивно як з точки зору прискорення розгляду спорів, так і з точки зору оптимізації витрат державного бюджету.

Незважаючи на ліквідацію вищих спеціалізованих судів, не можна говорити про їх зникнення в повному сенсі цього слова. Такі суди, хоч і з іншим змістом своєї діяльності, відповідно до ч.3 ст.125 Конституції, все таки можуть діяти відповідно до закону. Такими є визначені в Законі “Про судоустрій і статус суддів” Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Вважасмо, що створення таких судів є позитивним фактом.

Якщо створення Вищого антикорупційного суду має своє обґрунтування, то до кінця не зрозумілим залишається створення окремого суду щодо відносин з інтелектуальною власністю. Логічним є питання, а чому в такій ситуації не виділено окремо суду з питань захисту права власності, ювенального суду, вирішення корпоративних спорів, податкових спорів і т.ін.⁶ У пояснювальній записці до проекту Закону “Про судоустрій і статус суддів” було скуповано, що “створення зазначених судів відповідає позитивному досвіду європейських країн і дасть змогу швидко та оперативно розглядати спори, віднесені до

⁵ Справа №1-35, висновок №3 від 11 липня 2001р. – Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України, <http://www.ccu.gov.ua/docs/350>.

⁶ Таку думку поділяють й деякі юристи-практики. Див.: Кучерук Н. В чому проблема Вищого суду з інтелектуальною власністю. Думка юриста. – Інтернет-портал “Еспресо”, 5 жовтня 2017р., https://espreso.tv/news/2017/10/05/v_chomu_problema_vyschogo_sudu_z_intelektualnoyi_vlasnosti_dumka_yurista.

їх юрисдикції, висококваліфікованими суддями відповідної спеціалізації⁷. Безумовно, справи в цих сферах є складними, але це не може бути абсолютним аргументом для їх виділення в окрему частину судової системи України. У цілому, створення спеціалізованих судів є світовою практикою. Зокрема, існують спеціалізовані суди, наприклад, з розгляду трудових спорів (Велика Британія, Франція, Австрія, Бельгія, Фінляндія, Японія, Ізраїль).

Однак, судова реформа в цій частині породжує низку питань:

- 1) чому такі суди отримали назву “Вищий”, якщо вони є судом першої інстанції?
- 2) хто виконуватиме функції апеляційної інстанції?

Виходячи з норм нового Господарського процесуального кодексу України (ч.3 ст.26), у рамках цього ж Вищого суду буде створюватися апеляційна палата, яка матиме право переглядати в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності. Проте, вимоги до суддів апеляційного суду є зовсім іншими, ніж до суддів першої інстанції. Та й не зовсім коректним буде, якщо судді одного суду переглядатимуть рішення своїх суддів-колег того ж суду. Видається, що в цій ситуації можна буде говорити про наявність певних корупційних ризиків, пов’язаних хоча б із службовою залежністю всіх цих суддів від їх керівництва.

Також може виникнути проблема з реалізацією на практиці такого важливого принципу судочинства, як доступність правосуддя. До створення спеціалізованого суду такі справи розглядали місцеві загальні та господарські суди, рівномірно розміщені в усій Україні. Тепер розгляд усіх цих спорів зосереджуватиметься у вказаному Вищому суді з розташуванням у Києві. А це може слугувати додатковою перепорою в доступності до правосуддя для громадян з віддалених від Києва населених пунктів.

Одним з головних недоліків судової реформи 2016-2017рр., на нашу думку, є побоювання зробити ще один кардинальний крок – ліквідувати господарські суди, як певний пережиток радянської епохи, пов’язаний з діяльністю державного арбітражу, а потім арбітражних судів. Якщо поглянути на досвід наших західних сусідів (зокрема, Польщі, Німеччини, Франції, Великої Британії), то відомо, що там немає “господарських” судів. І це зрозуміло, оскільки за наявності єдиних матеріальних відносин, які регулюються одним матеріальним правом для фізичних та юридичних осіб, не може бути різних процесів. Ліквідація господарських судів усунула б одвічну проблему розмежування юрисдикції між цивільними та господарськими судами. Ми розуміємо, що така позиція має як прихильників, так і супротивників. Але не вбачаємо жодних аргументів щодо конституційності чи доцільності існування господарських судів. У ч.5 ст.125 Конституції йдеться лише про створення адміністративних судів: “З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди”. Вимоги створення господарських судів у Конституції немає. Щодо доцільності існування господарських судів, то не йдеться про звільнення всіх суддів. Повинно йтися про об’єднання суддів, які спеціалізуються на розгляді цивільних і господарських спорів в одній інституції. Ці суди можуть називатися цивільними. Головним залишається не назва, а реалізація необхідності розгляду всіх майнових приватно-правових відносин за єдиними процесуальними правилами. Сподіваємося, що в Україні все-таки відбудеться справжня реформа з цього питання.

Певні зміни в Конституції стосуються суб’єкта скасування недоторканості суддів. До змін 2016р. суддю не можна було затримати навіть на місці злочину, доки Верховна Рада не дасть згоди на його арешт. Тепер без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч.3 ст.126 Конституції).

З одного боку, це позитив, оскільки прискориться прийняття рішень щодо конкретного судді. З іншого – багато залежатиме від складу Вищої ради правосуддя. Наявність у її складі людей, пов’язаних з судовою професією, може викликати почуття “кругової поруки”. Причому, така ситуація може виникати або зникати, залежно від конкретного складу цієї ради у конкретний час.

Важливою є норма ст.126 Конституції про обіймання посади суддею безстроково. Суддів більше не призначатимуть на випробувальний п’ятирічний строк, а одразу безстроково після відкритого конкурсу. Ця норма підсилить незалежність суддів, оскільки під час випробувального строку судді могли бути залежні від різних органів влади, які в подальшому

⁷ Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про судоустрій та статус суддів”. – Інтернет-портал “Ліга Закон”, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH3N00A.html.

вирішували питання про призначення судді безстроково. Крім того, цим питанням займається новий орган – Вища рада правосуддя, що може прискорити процес призначення судді від моменту оголошення конкурсу на посаду судді до моменту видання Указу Президентом про призначення конкретної особи, яка пройшла всі етапи відбору.

У контексті зазначеного вище, *змінені вимоги до осіб, які можуть претендувати на посаду судді*. Тепер на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30 та не старший 65 років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді (ст.127 Конституції). Якщо про громадянство, вік, стаж роботи, володіння державною мовою все є досить чітким та зрозумілим, то норми, що містять т.зв. оціночні критерії щодо вимог до суддів, а саме “компетентність” та особливо “доброчесність” викликають дискусії. Поки немає чітких критеріїв визначення того, яка особа є “доброчесною”, оскільки це набір певних моральних якостей людини. Можна погодитися з думкою С.Глушенка, що “доброчесність – це глибока категорія, яка містить усі сторони моральності та, по суті, є трансформацією добра у професійну етичну сферу. Поєднання моральності та добра дає можливість окреслити площину доброчесності особи, яка здійснює функції держави, зокрема: компетентність, вимогливість до себе, безкорисливість, чесність, твердість, добросовісність... На нашу думку, доброчесність судді (кандидата на посаду судді) у розумінні обов'язку особи, яка є суддею або має намір ним стати, а також через усвідомлення особою свого реального морально-психологічного портрету є багатовекторною”⁸.

Згідно з законодавством, Громадська рада доброчесності⁹ має допомагати Вищій кваліфікаційній комісії суддів України перевіряти відповідність кандидатів критеріям доброчесності. Саме неповна визначеність терміну “доброчесність” викликала у Громадській раді доброчесності сумніви щодо окремих осіб, які пройшли відбір та були призначені на посаду судді Верховного Суду України указом Президента України №357 від 10 листопада 2017р.

Питання “компетентності” та “доброчесності” оціночні та підлягають часто порівнянню цих критеріїв кандидатів на посаду судді з такими ж критеріями інших людей. Вирішити, що конкретний кандидат є компетентнішим, ніж інший чи доброчесніший, ніж інший повинні люди, які мають свої уявлення про компетентність чи доброчесність. Вважаємо, що певні єдині підходи з цього приводу повинні бути вироблені та формалізовані.

З метою забезпечення незалежності суддів від політичного впливу інших гілок влади у ст.131 Конституції передбачається функціонування Вищої ради правосуддя. Механізм її діяльності передбачений в Законі “Про Вищу раду правосуддя”. Цей орган відтепер вирішує всі питання щодо конкретного судді, зокрема: вносить подання про призначення на посаду; розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; ухвалює рішення про звільнення судді з посади тощо.

Однак, чи можна Вищу раду правосуддя вважати повністю такою, що забезпечує безсторонність у прийнятті рішень? Таке питання пов'язане з тим, хто формує склад цієї ради, з кого вона формується, а також порядок прийняття рішень цією радою. Значна частина осіб, які входять до складу Вищої ради правосуддя, що здійснює контроль над суддями, формується самими суддями. Також для прийняття рішення Вищою радою правосуддя необхідна проста більшість голосів (ч.1 ст.34 Закону “Про Вищу раду правосуддя”). Заручившись підтримкою одного члена ради, 10 суддів можуть прийняти майже будь-яке рішення. Проте, Вища рада правосуддя не є органом суддівського самоуправління. Тому вважаємо, що варто було б передбачити меншу чисельність представників від судової влади та більшу – представників у складі Вищої ради правосуддя від юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ як незалежних від усіх гілок влади. Це б урівноважило кількість голосів від органів державної влади, зокрема, судової, а отже – забезпечило прийняття більш виважених рішень.

Ст.128 Конституції вперше запроваджує важливе правило, відповідно до якого призначення на посаду судді кандидата здійснюється за конкурсом. При цьому, Конституція дозволяє в певних випадках, визначених не в самій Конституції, а в законі, відхід від загального правила призначення на посаду судді. Це, на нашу думку, абсолютно протирічить самій ідеї добору до судової системи дійсно компетентних і професійних суддів.

Щодо норм про захист прав та інтересів особи в суді. Згідно з ч.3 ст.131-2, винятково адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Винятки можуть бути у трудових, соціальних, виборчих і малозначних справах, де право представництва мають особи без свідомства на право заняття адвокатською діяльністю. Частина експертів назвали таку новацію “монополією адвокатів” та обмеженням прав простих громадян, які не завжди можуть найняти професійного адвоката. Інші – посилаються на європейський досвід і вказують, що норма про адвокатів дасть можливість отримати кращий захист¹⁰.

⁸ Глушенко С. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). – Часопис цивільного і кримінального судочинства, №6 (33), 2016, с.76, 77.

⁹ Ст.87 Закону “Про судоустрій і статус суддів”.

¹⁰ Див., наприклад: Монополізація адвокатури: що нас чекає? – Юридика Газета, 30 травня 2016р., <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/monopolyia-advokaturi-shcho-na-nas-chekae.html>; Представництво адвоката у суді з 2017р. – Офіційний сайт адвоката О.Кучерявого, 5 січня 2017р., <http://kucheriayvi.com/predstavnictvo-advokata-u-sudi-z-2017-roku>; “Адвокатська монополія” судової реформи: думка правозахисника. – Інтернет-портал “Новинарня”, 9 червня 2016р., <https://novynarnia.com/2016/06/09/advokatska-monopolyia-sudovoyi-reformi-dumka-pravozahisnika>.

Питання настільки важливе, що з цього приводу вже навіть з'являються офіційні роз'яснення. Так, Пленум Вищого адміністративного Суду у своїй постанові "Про правовий висновок щодо порядку здійснення представництва органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах, запровадженого Законом України від 2 червня 2016р. №1401-VIII "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" №5 від 13 березня 2017р. вказує, що представництво такого органу в судах здійснюється через прокурора¹¹.

Надавши право представництва в суді лише адвокатам, законодавець забув про інтереси юридичних осіб. Оскільки, якщо чітко трактувати норму Конституції (ст.131-2), то там нічого окремо не сказано про представництво фізичних і юридичних осіб. І як у цій ситуації бути з юрисконсультами юридичних осіб?

ДФС України дала наступне роз'яснення ситуації з представництвом адвокатами юридичних осіб у судах: "Згідно з підпунктом 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, незалежна професійна діяльність – це діяльність адвокатів, за умови, що такий адвокат не є працівником у межах такої незалежної професійної діяльності. Фізична особа, яка здійснює незалежну адвокатську діяльність, може бути найманим працівником у юридичної особи та/або фізичної особи - підприємця на посаді, яка не передбачає здійснення адвокатської діяльності та надання адвокатських послуг. Тому дана особа не може представляти свого роботодавця як адвокат. При цьому адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро або адвокатського об'єднання (відповідно до ч.3 ст.4 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність")"¹².

Отже, виходить так, що тепер юридичній особі необхідно для представництва своїх інтересів у суді наймати додатково до юрисконсультів, які навіть мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, ще й інших адвокатів. Це, на нашу думку, є невірним та недоцільним.

Якщо подивитися всі нові редакції процесуальних кодексів, то в них передбачається, що "Юридична особа бере участь у справі через свого керівника або члена виконавчого органу, уповноваженого діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення (самопредставництво юридичної особи), або через представника" (ч.3 ст.57 ГПК України). Отже, законодавець, на нашу думку, намагається уточнити норму Конституції шляхом надання права представництва члену виконавчого органу. Тобто ввівши юрисконсульта до складу виконавчого органу, комерційна юридична особа може уникнути необхідності наймати адвоката для представництва в суді. Однак, при

цьому новими процесуальними кодексами не враховано особливостей окремих юридичних осіб, наприклад, вищих навчальних закладів (університет, інститут тощо), у яких не створюється виконавчий орган.

Конституцією України прямо не передбачено поступове "перезавантаження" складу судів усіх ланок на конкурсній основі. Проте, на нашу думку, такий крок є правильним. Добір суддів Верховного Суду вже відбувся на конкурсній основі. Не всі кандидати "витримали" цей процес, і неоднозначною є думка про усіх кандидатів на цю важливу посаду. Але в цьому випадку до судочинства значною мірою залучаються юристи, які не мали досвіду роботи в судовій системі, наприклад, науковці та адвокати. Сподіваємося, що "свіжа кров" та відсутність негативного попереднього суддівського досвіду у частини нових суддів різних ланок на цей раз сприятиме поверненню довіри суспільства до суду.

На завершення слід зазначити, що з внесенням змін до Конституції та прийняттям у новій редакції Закону "Про судоустрій і статус суддів" реформа судової системи України не закінчується. Цей процес тривалий і складний. У продовження судової реформи 3 жовтня 2017р. були прийняті Верховною Радою в новій редакції три процесуальні кодекси – Цивільний процесуальний, Господарський процесуальний та Кодекс адміністративного судочинства. Одразу з перших статей усіх кодексів можна помітити уніфікацію процедур розгляду справ у судах різних юрисдикцій. Така уніфікація може сприяти виробленню усталеної практики в застосуванні та розумінні норм процесуального права. Також внесені значні зміни до Кримінального процесуального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення. Прийняття усіх законодавчих актів є логічним продовженням змін до Конституції та інших актів у сфері здійснення правосуддя.

Крім того, для повного завершення судової реформи необхідно прийняти ще низку підзаконних нормативно-правових актів, наприклад, у сфері запровадження електронного правосуддя, формування складу суду з розгляду справ у сфері інтелектуальної власності та антикорупційного суду. Також важливим є якнайшвидше проведення переатестації суддів усіх ланок та, відповідно, доукомплектування значної кількості судів, де на цей час подекуди немає жодного судді.

Тому стверджувати, що чергова судова реформа в Україні відбулася повною мірою, наразі не можна. Основна реформа – це не зміни в законодавстві, а нові підходи та розуміння у здійсненні правосуддя всіма, хто до неї причетний: судьями, чистими від корупційних діянь, суспільством, яке не провокує на корупційні дії владою, яка не здійснює тиск на суддів чи правоохоронні органи. ■

¹¹ Постанова Пленуму ВАСУ №5 від 13 березня 2017р. – Офіційний веб-сайт ВАСУ, http://www.vasu.gov.ua/plenum/post_plenum/postanova_plenumu_5_13-03-2017.

¹² Штатний адвокат не може представляти свого роботодавця. Роз'яснення ДФС України від 15 серпня 2017р. №1603. – Портал "Ти і Право", <http://tuipravo.info/novyny/646-shtatnyi-advokat-ne-mozhe-predstavlyati-svoho-robotodavtsia.html>.